

A study of Nouns and Adjectives in Nicolau Bălășescu (1850) and Constantin Diaconovici -Loga (1822)

Senior Lecturer, Loredana-Liliana Buzoianu
“Dunărea de Jos”, University of Galați

Abstract: *We focussed our research on N. Bălășescu's work, Elements of Romanian Grammar for Beginners (Elemente de Gramatică română pentru scolarii începători) printed in 1850, but without a critical edition yet. With a view to observing the evolution of normative works, we have conducted a comparative study on the occurrence of nouns and adjectives in the work of Nicolau Bălășescu, in Elements of Romanian Grammar for Beginners (Elemente de Gramatică română pentru scolarii începători) (1850) and in Constantin Diaconovici-Loga's Grammar (1822), respectively.*

Gramatica lui Diaconovici-Loga (1822) a fost publicată la sfârșitul secolului al XVIII-lea într-o perioadă de tumult și evoluție a gramaticilor limbii române. Acesta a fost influențat de studiile și lucrările lingviștilor contemporani europeni, dar și de tradițiile gramaticilor românești anterioare. Diaconovici-Loga a studiat diverse surse, inclusiv lucrările lingviștilor străini precum Grimm, Bopp, dar și gramaticile românești ale lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, I.H. Rădulescu, Radu Tempea, Văcărescu. Modul în care Diaconovici-Loga a fost influențat de autorii de lucrări normative apărute anterior, a fost analizat pe larg în lucrarea Constantin Diaconovici-Loga, *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*. Buda, 1818. Ediție de text și studiu filologico-lingvistic, Loredana-Liliana Buzoianu, 2020, făcând parte din colecția *Fontes Traditionis*, Iași. De asemenea, au fost prezentate asemănările și discrepanțele dintre gramaticile anterioare și cea scrisă de Loga (1822).

Lucrarea sa ilustrează eforturile deosebite de a sistematiza și de a prezenta gramatica limbii române într-un mod accesibil și comprehensiv pentru societate, în aceeași măsură, a încercat inovații de natură terminologică care nu sunt atestate în DLR, precum *dințoase*, *gâtoase*, *limboase*, *buzoase*, dar a folosit și calcul lingvistic adăugând și echivalentul latin pentru o facilă înțelegere.

Elemente de gramatica română pentru școlarii începători de Nicolau Bălășescu prezintă o abordare modernă și exhaustivă pentru perioada anilor 1880-1954 considerată perioadă modernă, a contribuit la dezvoltarea studiului limbii române și a influențat cercetările ulterioare în domeniul lingvisticii românești. Aceasta lucrare a devenit o referință importantă pentru cercetătorii

și studenții care își doresc să înțeleagă regulile și principiile după care se organizează limba română veche.

Textul *Elemente de gramatica română pentru școlarii începători*, lucrată de Nicolau Bălășescu, (ediția a II-a), 1850, București tipărită la Tipografia lui Iosef Kopainig, 1850, având ștampila *Bibliotecii Fundațiunei Regele Ferdinand I*, este scris cu slove chirilice și redă un caracter stereotip al textelor tehnice, iar întrebările didactice retorice sunt specifice textelor științifice. În acest sens, cartea este structurată pe 4 capitole:

Elemente de gramatica română pentru școlarii începători:

„I. Etimologia sau cercetarea cuvintelor și

II. Sintaxa sau întocmirea cuvintelor între sine.

Către acestea se mai adaugă în scurt și:

III. Prosodia sau măsura tonului și

IV. Ortografia sau dreptu-scrierea.”

Gramatica românească a lui Constantin Diaconovici-Loga, 1822 (am folosit textul transliterat de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, 1973, editura Facla, Timișoara) are 5 părți:

I. *Ortoepia sau grăirea dreaptă*

II. *Ortografia sau scrisoarea dreaptă*

III. *De părțile grăirii declinătore*

IV. *Sintaxa (Alcătuirea cuvintelor)*

V. *Prosodia sau măsura tonului*

Constantin Diaconovici-Loga împarte numele în *nume înființetore* (*substantive*) și *nume însușitore* (*adjective*), însă acestea sunt clasificate diferit față de Bălășescu. După Diaconovici-Loga, “Numele sunt:

1. *simple sau proste.*

2. *deduse sau izvodite;*

3. *compuse sau alcătuite”* (p. 62)

Sunt considerate *nume simple* acele substantive și adjective nederivate (ex: *domn, oraș, alb, negru*).

Numele deduse sau izvodite sunt acele cuvinte care de la cele simple se nasc, adică sunt cele derivate (ex: *orașan, albenef*). Sunt oferite exemple de sufixe și ce exprimă fiecare: *an, ean, al, alnic, esc, et, iu, os* (p. 62). De asemenea, observă la categoria numelor deduse că există:

a) adjective care se formează prin derivare de la substantive cu ajutorul sufixelor (numite *părțiceale*): *Italian, Moldovean, Cîmpean, Muntean, Pădurean, Sătean, Național, Poporal, Domnesc, Sătesc, Apătos, nodos* (ca să zică *plin de apă, de noduri*) sau *Luciu, Timpuriu, lupiu* care vin

de la *Luce, timp, lup* (p. 63).

b) Substantive formate de la alte substantive prin derivare cu ajutorul sufixelor: *el, ut, ime, oi, oc, ăt, et, ie*: *Domnicel, Domnuț, Donnișor, purcel, porcuț, porcușor, omenime, pădurime, căloiu sau căloc* (vine de la *cal*), *omoiu sau omoc* (vine de la *om*), *băbone* (vine de la *babă*), *omăt* (mulțime de oameni), *prunet* (mulțime de pruni), *spinet* (mulțime de spini), *câmpie*. Acestor sufixe nu le atribuie o denumire, un echivalent, ci le explică sensul referindu-se la sufixele diminutive, augmentative, colective.

c) Substantive formate de la adjective prin derivare cu ajutorul sufixelor: *eață, ime, ătate, uș, ciune*. De exemplu: *albeață, negreață, Înălțime, roșime, bunătațe, dreptațe, albuș, gălbănuș* (de la *galbăn*), *înțelepciune, amărăciune*.

d) Adjective formate de la alte adjective prin derivare cu ajutorul sufixelor: *eț, eață, iu, uț, ișor, uș, iș*. De exemplu: *orbeț* (de la *orb*), *albeneț* (*alb*), *măreț, albeață* (de la *alb*), *greață* (de la *greu*), *negriciu, albiciu, bunuț, bunișor, grosuț, grosișor*.

În ceea ce privește numele *compuse* sau *alcătuite*, acestea sunt cele care se formează din cele simple prin alăturarea unui alt cuvânt sau părțica (sufix), referindu-se la procedeul de compunere sau derivare: *domn de casă, tăetoriu de lemne, făcătoriu de bine; stremutare, resturnare, descâlcire, respîndire*. (p. 64)

Tot așa integrează și profesorul Bălășescu în categoria numelor atât substantivul (*substantivul sau nume înființătoriu*), cât și adjectivul (*adiectivul sau nume însușitoriu*). La fel apar încadrate și în *Gramatica* lui Bălășescu (1850) folosind aceeași terminologie, diferențe apar, însă, la subclasificarea acestora. Spre deosebire de Loga, Nicolau Bălășescu simplifică lucrurile.

Astfel, substantivele, după Bălășescu, sunt *concrete* și *abstracte* sau *ideale* (*abstrac sau ideal*). Substantivele concrete se referă la „*lucrul ce este în ființă*”, de exemplu: *omu, casă, scaunu, calu* și cele *abstracte sau ideale* se referă la „*însușirile lucrurilor și așa acest fel de substantive nu sunt în ființă, ci numai ni le închipuim noi în mintea noastră ca când ar fi, p.e. bunătațe, frumuseță, frică, bucurie, frigu, călătorie, zio, nopte, dimineță, seră, anu*” (p. 13).

Tot Bălășescu împarte substantivele concrete în *nume proprii* (*Petru, România*), *nume comune* sau *apellative* (*omu, țeară, cetate, râu, carte*), *substantive colective* (p.e. *popor, turmă, grămadă, cetate, soțietate, familie, omenire*) și *nume materiale* (p.e. *aeru, pământu, fânu, apă, vinu, carne, untu, cenușă, auru, ș.a.*). Terminologia gramaticală se regăsește în lucrările

normative moderne actuale (este folosit termenul de *substantive masive* pentru notarea celor mai multe substantive defective).

Substantivele masive sunt cele care reprezintă o materie nediferențiată, nedivizată, non-numarabilă. Acestea sunt fie singularia tantum, fie pluralia tantum , de exemplu: *miere, unt, sânge, vată etc.*

Profesorul Bălășescu precizează că numele proprii nu au forme de plural: *Ioana, Maria, Ana, Viena, Francfurtu.*

Există și substantive care au forme numai pentru plural, „*unele din latină: Paști, Rusalii, Florii, Clește, forfecii, ziori, icre, cuișoare, dăsași, cioreci, lături, călți, gingei, crieri, și unele cetății: București, Ploiești, Drăgășani*”, dar și alte substantive precum: „*friguri, răci, bucate, pome, păduci, lapți, foi, bale*”. (p. 15)

Autorul identifică genul feminin și masculin, spunând că genul neutru lipsește, la fel și Loga, doar că acesta din urmă le numește diferit: genul *bărbătesc* și genul *femeesc*, iar numărul este *singuratec* și *multoratec*.

Și Loga identifică tot șase cazuri, la fel ca Bălășescu: Nominativ, Ghenitiv, Dativ, Acuzativ, Vocativ, Ablativ

În ceea ce privește declinarea, Bălășescu este mult mai explicit, mai generos în oferirea de exemple și nu merge întocmai după modelul lui Loga. Astfel, în **declinarea I a substantivelor masculine**, Bălășescu include substantivele terminate în *-iu* sau *-u* sau *-e* cărora li se adaugă articolul *-lu* și *-le* și se nasc două forme: *forma I cu articolul -lu* și *forma II cu articolul -le*.

- *Forma I cu articolul -lu* sunt pentru substantivele masculine care se termină în *-iu* și *-u*

- *Forma II cu articolul -le* sunt pentru substantivele masculine terminate în *-e* care primesc articolul *-le*

În **declinarea II a substantivelor feminine**, Bălășescu include substantivele de gen feminin care se termină în *-ă* și primesc articolul *-a*, care se termină în *-e închis* și primesc articolul *-a* sau care se termină în *-e deschis* și primesc articolul *-oa*. *Acestea sunt de 3 forme:*

- *Forma I cu articolul -a* sunt pentru substantivele care se termină în *-ă*:

Tot așa se declină și *masă, , casă, personă, tâmplă, capelă, iconă, planetă, cometă, ghiașă, până, zioă, oră, etc.*

- *Forma II tot cu articolul -a* sunt pentru substantivele feminine care se termină în *-e închis* primesc tot articolul *-a* :

Oferă foarte multe exemple pentru desinența *-e* și *-iune*: *carte, parte, scrisore, trimitere, minte, linte, frunte, marmure, pasere, vulpe, pâne, carne,*

lege, sănătate, greutate, vecinătate, răutate, unitate, trinitate, dreptate, nouitate, închinăciune, deșertăciune, rugăciune, înțelepciune, plecăciune, putrejiune, spurcăciune, stricăciune, uscăciune, slăbiciune, dechinăciune, prochiămăciune, rechiămăciune, constituțiune, pusăciune, prepusăciune, propusăciune, opusăciune, compusăciune, dispusăciune, depusăciune, espusăciune, împusăciune, postpusăciune, transpusăciune, conjugăciune, terminăciune, sesiune, națiune, ș.a.

• *Forma III cu articolul -oa sunt pentru substantivele se termină în é deschis: sté, sté-oa*

Însoțește aceste explicații de alte exemple, precum: *nuié, sté, rânduné, curé, măsé, șé, vițé, purcé, cățé, florice, canapé, indré, porumbé, junincé, vioré, jucăré, mărgé, surcé, ș.a.*

Profesorul bănățean Diaconovici-Loga vorbește de **declinarea I a numelor înființate bărbătești** (substantive masculine) care se termină în *-u (socru), -iu (ceriu), -e (frate) și în consoane (nesunătoare) (om, cerc)*. Stabilește 3 forme:

1. Forma cu articolul *-l*, incluzând aici substantivele masculine terminate în *-u, -iu (socru, socrul, ochiu, ochiul)*. Oferă și alte exemple: *Morariu, trunchiu, unchiu, păcurariu, văcariu, învățetoriu, vînzătoriu*

2. Forma cu articolul *-le*, referindu-se la substantivele masculine terminate în *-e (părinte, mugure, tăciune, vulture, frate, vezure)*

3. Forma cu articolul *-ul*, referindu-se la substantivele masculine terminate în consoană (*prun, stup, urs, măr, om, nepot, nap, înger*)

Apoi, Loga vorbește de **declinarea II a substantivelor feminine** (*a numelor înființate femești*). Încadrează aici substantivele care se termină în *-ă (capra), în -e (pășune), în -ea (schintea, vergea)*, la fel ca autorul Bălășescu. Astfel, numele terminate în *-ă* primesc *-a: masa-masa*, cele care se termină în *-e* primesc *-ea: sorte- sortea*

Adjectivul nu este tratat la Constantin Diaconovici-Loga pe larg, nu îi realizează o clasificare, ci îl abordează doar în declinarea numelor *însușitoare*.

Asemenea lui Loga, Bălășescu abordează declinarea numelor cu pronumele demonstrativ (*demstrativ*) *acestu, acelu*. Ambii autori folosesc pentru demonstrativ și termenul de *arătătoriu* și explică că se poate așeza atât înaintea substantivului, cât și după substantiv, însă atunci când se află antepus substantivului, doar pronumele se declină, iar când se află după substantiv, se modifică și substantivul și adjectivul. Ambii autori subliniază faptul că adjectivul situat în fața substantivului primește articol, iar substantivul va avea formă nearticulată. Spre deosebire de Loga, Profesorul Bălășescu oferă și o

definiție a adjectivului: “ *De numele adieptivu. Adieptivulu este nume care nu arată lucru, decât numai însușirea substantivului și așa el nu pote sta de sine în cuvântare fără de substantivu, p.e. formosu, înțeleptu, albu, negru.* ” (p. 24)

Bălășescu folosește atât termenul de *adieptiv* (utilizat frecvent în titluri), cât și termenul de *adieptiv*. Precizează că adjectivele sunt variabile și sunt cu două terminații (*terminăciuni*) și cu o terminație, adică au forme flexionare, însă le ia în considerare doar pe cele de la singular. Adjectivul fiind integrat în categoria numelor, primesc articole. Astfel, adjectivele masculine terminate în *-u* sau în *-iu* primesc articolul *-lu*, iar cele terminate în *-e* primesc articolul *-le*, iar adjectivele feminine se „dechină” la fel ca substantivele feminine. Toate regulile sunt însoțite de exemple. Tot Bălășescu precizează că adjectivele cu o singură *terminăciune* (*dulce, subțire, mare*) se numesc *adieptive comune*.

Ambii autori remarcă că adjectivele se declină la fel ca substantivele primind articol.

Autorul lucrării *Elemente de gramatică* vorbește într-un capitol despre regulile de formare a pluralului la substantivele masculine și feminine (*De formarea numerului înmulțitu din cel singuritu*). (p. 28). Observă foarte bine că substantivele masculine fac, „*fără deosebire*”, pluralul în *-i*, precum: *înger-îngeri*, vorbește și despre pluralul substantivelor cu sufixul în *-mânt* (*Despre finalul substantivelor în -mântu*) (p.30), de substantivele feminine terminate în *-gă, -că, -e* care au pluralul în *-i*, de cele terminate în *-ură* care fac pluralul în *-uri*, sau de cele terminate în *-é deschis* care fac pluralul în *-le*: „*nué -nuéle, curé -curéle, turturé -turturéle*” (p. 31)

În continuare, explică și exemplifică adjectivele masculine care se termină în *-u* și fac pluralul în *-i*: *bunu -buni, rău -răi, lungu – lungi* etc, iar adjectivele feminine sunt cele care terminându-se în *-ă*, fac pluralul în *-e*, “*p.e. bună -bune, albă -albe, neagră – negre, lată – late, ș.a. Se scotu afară, care se sfârșescu în -gă și -că, căci acestea facu înmulțitu în -gi și -ci, p.e: lungă -lungi, adâncă -adânci, mică -mici, largă -largi. ș.a.*” (p. 31).

Despre adjectivele în *- é deschis* menționează că primesc la plural un *-e*, „*căruia pentru eufonie i se prepune -l:gré – gréle, mé -méle, pé -péle*” (p. 31).

Analizând aceste lucrări, am extras câteva concluzii care privesc încadrarea cuvintelor în clasa părților de vorbire. Astfel, am remarcat includerea substantivelor și a adjectivelor în clasa numelor, termenii împrumutați sunt dublați, prin calchiere, pentru a ușura înțelegerea lor de către nespecialiști, dar în același timp, are și scop didactic.

Putem spune că influențele acestor lucrări, dar și a curențelor lingvistice au contribuit la dezvoltarea și elaborarea gramaticilor.

Referințe bibliografice:

***, *Dicționarul Limbii Române (DLR)*, Editura Academiei Române

Gafton, Alexandru, *Introducere în paleografia româno-chirilică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

GLRV = Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.

Chivu, Gheorghe; Costinescu, M.; Frâncu, C.; Gheție, Ion (coordonator); Roman Moraru, A.; Teodorescu, M., *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.